

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.3-056.45-057.874

Н. М. Вознюк

Михайлівська ЗОШ І–ІІІ ст.

СИСТЕМА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ

У статті проаналізовано систему роботи з обдарованими учнями початкової ланки. Розкрито сутність поняття «обдарована дитина». Висвітлено окремі аспекти з досвіду роботи вчителя початкових класів Михайлівської ЗОШ І–ІІІ ступенів, а саме щодо реалізації програми «Обдарованість молодших школярів». Визначено етапи, які передбачені системою роботи з обдарованими учнями початкової школи. Окреслено особливості застосування британського досвіду роботи зі здібними та талановитими учнями в початковій освіті. Крім того, визначено основні задачі системи роботи з обдарованими дітьми та особливості компанування завдань для розвитку певних здібностей.

Ключові слова: обдаровані діти, здібності, творчість, розвиток, обдарованість, здібні та талановиті учні.

Постановка проблеми. У сучасних умовах побудови ринково орієнтованого суспільства до особистості висуваються значно жорсткіші вимоги, які спрямовані на розкриття її максимального творчого потенціалу особливо в нестандартних ситуаціях. Ефективність цього процесу залежить від того, щоб якомога раніше розпочати роботу щодо створення умов для розвитку обдарованості, а саме учнів початкової школи.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема обдарованості особистості вже досить тривалий час є предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, питання виділення сфер та видів обдарованості представлено в наукових доробках С. Гончаренко, Г. Бурменської, Ю. Гільбух, М. Гнатко, В. Слуцького та ін. Особливості розвитку обдарованості на різних вікових етапах висвітлено в працях О. Антонової, А. Брушлінського, В. Давидова, Д. Ельконіна, Н. Лейтес, О. Кульчицької, В. Паламарчук, В. Штерна та ін. Питання виявлення й розвитку обдарованості учнів є предметом дослідження в наукових доробках Г. Айзенка, В. Крутецького, О. Кульчицької, Б. Теплової, Є. Щербанова та ін. Проте, саме питанню розробки системи роботи з обдарованими учнями початкової ланки сільської школи теоретиками освіти приділено недостатню увагу.

Мета статті – проаналізувати систему роботи з обдарованими учнями початкової ланки.

Виклад основного матеріалу. Робота вчителя з обдарованими учнями сільської школи – це складний процес, який вимагає від особистості педагога постійного прагнення до самовдосконалення, саморозвитку й самоосвіти. Виховання творчої особистості, готової реалізувати себе в постійно змінюваних умовах сучасного суспільства

потребує виявлення високої майстерності вчителя. Вважаємо за доцільне розглянути сутність поняття «обдарована дитина». Так, за визначенням В. Моляко, обдарована дитина – це дитина, яка виділяється серед своїх колег яскраво вираженими успіхами в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який перевершує певний умовний «середній» рівень [3, 3].

М. Якимчук вважає, що обдаровані учні ті, які мають підвищений інтелектуальний розвиток, мають відмінну довгострокову пам'ять, розвинене конкретне й абстрактне мислення, наполегливі в досягненні результатів у тій сфері діяльності, яка їх цікавить, досягають особливих успіхів під час навчання, багато та вдумливо читають, активно аналізуючи прочитане, мають багатий словниковий запас (не просто знають певну кількість слів, але й активно, доречно їх використовують); урок, виховний захід для них цікавий лише тоді, коли використовують інноваційні методи навчання (дослідницький, метод проектів і ін.), вони з особливим задоволенням виконують складні завдання [4].

Виходячи з вищезазначених визначень, можна зробити висновок, що обдаровані діти, з одного боку звичайні діти, які звикли нестандартно підходити до вирішення поставлених завдань. Проте, з іншого боку, це особистості, наділені специфічними психологічними властивостями, які є результатом і свідченням високого рівня їх інтелектуального розвитку за рахунок швидкості перебігу мисленнєвих процесів. З огляду на ці особливості обдаровані учні потребують особистісно орієнтованого підходу.

Зазначимо, що особистісно орієнтований підхід передбачає управлінські дії щодо розвитку здібностей та обдарувань дитини. Саме цілеспрямована діяльність педагогів і психологів на раннє виявлення обдарованих дітей, вивчення ресурсів для розвитку здібностей та обдарувань, їх психолого-педагогічний супровід. Зазначені заходи є надзвичайно важливим особливо в умовах сільської школи, де наявна низка проблем. Учителеві сільської масової школи доводиться перебувати у двоякій ситуації: він розуміє, що обдарована дитина потребує на уроці спеціальних і складних завдань, запитань, пояснень, і, водночас, педагогу потрібно не залишити поза увагою решту учнів із достатнім та середнім рівнями знань. Тому цілком зрозуміло, що вчителю в класі, у якому є обдарована дитина, потрібно враховувати цей фактор у власній педагогічній діяльності, зокрема обов'язково використовувати види роботи, завдання тощо саме для такого учня. Поряд із тим, діти, які навчаються в міських школах, безсумнівно, мають кращі умови для розвитку й виявлення власних здібностей, нахилів, обдарувань у гуртках і секціях ЦТДЮ, станції юних натуралістів, спортивній та музичній школах. Учні, що проживають та навчаються в сільській місцевості, не мають такого доступу до позашкільних закладів з об'єктивних причин. І коли вчасно не підтримати таких дітей, то природні задатки й потенційні можливості можуть не реалізуватися.

Вважаємо за доцільне, висвітлити досвід роботи вчителів початкової школи Михайлівської загальноосвітньої школи з обдарованими учнями. Так, методичною радою школи була розроблена програма «Обдарованість молодших школярів», метою якої є створення системи виявлення, відбору та педагогічної підтримки обдарованих учнів. Головними завданнями програми є пошук і цілеспрямований відбір обдарованих дітей на основі аналізу навчальних досягнень з окремих навчальних дисциплін; створення ситуації успіху; застосування нестандартних форм роботи з обдарованими дітьми; психологічний супровід обдарованих дітей; моніторинг індивідуальної траєкторії розвитку особистості обдарованої дитини.

Система роботи з обдарованими учнями школи включає такі етапи:

1. Діагностика та виявлення індивідуальних особливостей обдарованих дітей.
2. Створення банку даних, закріплення за учнями педагогів-наставників.
3. Індивідуалізація навчання на основі диференціації та особистісно орієнтованого підходу.
4. Проектно-технологічна діяльність учителя й учня.
5. Аналіз, корекція.
6. Стимулювання [2, 45].

Відповідно до програми «Обдарованість молодших школярів» необхідно стимулювати й підтримувати ініціативу учнів, їх самостійність; створювати проблемні ситуації, що вимагають альтернативи, прогнозування, уяви; розвивати критичне сприйняття дійсності. Поряд із тим, досить важливим елементом роботи щодо розвитку обдарованості є виконання учнями завдань підвищеної складності з можливістю застосування нестандартних підходів до їх вирішення.

Не менш важливим є застосування на уроках інтелектуальних ігор типу «Ерудит», «Поле чудес», «Інтелектуальний хокей», «Єврика», «Найрозумніший», «Світ навколо нас», «Що? Де? Коли?» тощо. Зазначений перелік ігор сприяє розвитку здібностей творчого мислення, пам'яті, уваги, кмітливості.

У процесі виявлення обдарованих учнів початкової школи ми керуємося напрацюваннями М. Лейтеса, який запропонував класифікацію обдарованих дітей, розподіливши їх на три категорії: I – діти, які відрізняються надзвичайно швидким темпом розумового розвитку, високим рівнем інтелекту загалом, що особливо помітно в дошкільному й молодшому шкільному віці; II – діти зі звичайним рівнем інтелекту, які лідирують у певних видах занять (наприклад, у деяких напрямках науки або техніки). Ця категорія найчастіше зустрічається серед підлітків і старших школярів; III – діти, які не досягають помітних успіхів у навчанні або творчих заняттях, але відрізняються неабиякими, своєрідними проявами

інтелекту (скажімо, надзвичайно розвиненою пам'яттю, уявою, спостережливістю). Їм притаманні властивості, які пізніше можуть стати професійно важливими й надати перевагу в певних умовах життя та діяльності. Про дітей цієї групи доцільно говорити як про таких, що мають ознаки потенційної обдарованості [2, 67].

Поряд із тим, якісно новий підхід до роботи з обдарованими учнями початкової школи ми знаходимо в британському досвіді. Так, зокрема в опублікованій у 2008 році програмі Міністерства у справах дітей, шкіл та сімей (Department for Children, Schools and Families) «Ефективне забезпечення для обдарованих і талановитих дітей в системі початкової освіти» (Effective provision for gifted and talented children in primary education). Відповідно до зазначеної програми робота з обдарованими учнями початкової школи повинна ґрунтуватися на таких трьох принципах:

1) Широта, що передбачає оволодіння додатковим матеріалом для більш повного розуміння сутності проблеми. Широта дозволяє учням порівнювати та протиставляти актуальний рівень знань необхідному для розв'язання проблеми, чим зумовлює їх або до придбання нових, або до використання існуючих під новим кутом зору;

2) Глибина, яка передбачає створення необхідності розуміння законів перебігу певного явища. Ілюстрацією такої діяльності є робота з ребусами та головоломками, вирішення їх, а потім пропонувати учням скласти власні. Такі завдання вимагають від обдарованої дитини навичок реконструювання та визначення основних законів і механізмів їх роботи;

3) Темп, що полягає у швидкості досягнення навчального плану й передбачає випереджальний рух щодо формальної освіти, часто в одній конкретній сфері, наприклад, математична, гуманітарна обдарованість тощо [1, 5].

Вважаємо за доцільне звернути увагу, що під час роботи з обдарованими дітьми в початковій школі, ми ставимо перед собою такі завдання:

- збільшення рефлексії досягнень учнів;
- вивчення та порівняння різних точок зору;
- розгляд складних питань;
- формулювання власних думок учнів щодо певної проблеми;
- вирішення поставлених задач через стимулювання до пізнання;
- встановлення не лише міжпредметних зв'язків, а й між набутими раніше та необхідними на даному етапі знаннями;
- постійне використання навичок мислення більш високого рівня (аналіз, синтез і оцінка);
- стимулювання до самостійного мислення й навчання.

Не менш важливими для вдосконалення нашої програми «Обдарованість молодших школярів» є британські стратегії ефективної диференціації роботи в класі, що передбачають співвіднесення завдань та потреб обдарованих і здібних учнів. Так, у початковій школі ми активно

застосовуємо загальні задачі, які передбачають різні відповіді та результати; завдання різного рівня складності; окремі завдання творчого характеру пов'язані спільною темою.

Слід звернути увагу на досвід британських практиків початкової освіти щодо особливостей компанування завдань для розвитку певних здібностей, які ми адаптували до наших реалій і відобразили в програмі «Обдарованість молодших школярів». Учитель повинен будувати їх таким чином, щоб вони передбачали постійний «рух», а саме:

- від конкретного до загального (матеріал, ідеї, застосування);
- від простого до складного (джерела, висновки, необхідні навички, постановка цілей);
- від базового до трансформованого (інформація, ідеї, матеріали та застосування);
- від одиничного до багатоаспектного (встановлення міжпредметних зв'язків);
- від структурованого до змінного (висновки, підходи та розв'язання залежать від учнів);
- від меншої до більшої незалежності (планування, моніторинг, оцінка);
- від менших до більших операцій (в уяві, у розумінні, у застосуванні) [1, 7].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, з огляду на вищезазначене, система роботи з обдарованими учнями в початковій школі повинна базуватися на особистісно орієнтованому підході, який передбачає орієнтацію на максимально можливий розвиток здібностей учня, на пріоритет вічних цінностей. Слід зазначити, що за таких умов змінюється роль і самого вчителя. Він із простого передавача знань перетворюється на наставника процесу змін обдарованої дитини. Поряд із тим, особливе значення мають спеціальні вимоги до підбору навчальних завдань, які передбачали б розвиток здібностей обдарованих дітей і спонукали їх до постійного виявлення пізнавального інтересу та креативності. Не менш важливим є і той факт, що діти переживаючи розв'язання певного завдання, діляться своїми думками з дорослими, що дозволяє простежити логіку, рівень розвитку здібностей, структуру викладу думок і, за необхідності, скорегувати їх. Отже, виходячи з аналізу британського досвіду роботи з талановитими та здібними учнями початкової школи, ми вважаємо за доцільне продовжувати впроваджувати позитивні здобутки в умовах Михайлівської ЗОШ I–III ступенів, збагачуючи й доповнюючи власну систему виявлення та розвитку обдарованості молодших школярів. Перспективним, на нашу думку, буде дослідити взаємозалежність обдарованості дитини від рівня творчого розвитку вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Department for Children, Schools and Families (DfCSF) Effective provision for gifted and talented children in primary education. – Nottingham, 2008. – 54 p.
2. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы / Н. С. Лейтес. – М. : Просвещение, 1984. – 84 с.
3. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В. О. Моляко. // Обдарована дитина. – 1998. – № 1. – С. 3–5.
4. Якимчук М. Ю. Проблема обдарованості у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практиці [Електронний ресурс] / М. Ю. Якимчук. – Режим доступу : <http://scaspee.com/6/post/2013/07/problem-of-talent-in-domestic-and-foreign-pedagogical-theory-and-practice-m-yuakimchuk.html>.

РЕЗЮМЕ

Вознюк Н. М. Система работы с одаренными учащимися начального звена.

В статье проанализирована система работы с одаренными учащимися начального звена. Раскрыта сущность понятия «одаренный ребенок». Освещены отдельные аспекты из опыта работы учителя начальных классов Михайловской ООШ I–III степеней, касательно реализации программы «Одаренность младших школьников». Определены этапы, которые предусмотрены системой работы с одаренными учащимися начальной школы. Обозначены особенности применения британского опыта работы со способными и талантливыми учащимися в начальном образовании. Кроме того, определены основные задачи системы работы с одаренными детьми и особенности компоновки заданий для развития тех или иных способностей.

Ключевые слова: одаренные дети, способности, творчество, развитие, одаренность, способные и талантливые ученики.

SUMMARY

Voznyuk N. The system of work with gifted pupils in primary school.

The article analyzes the system of work with gifted pupils in primary school. The essence of the concept of «gifted child» is highlighted. Certain aspects of the experience of the primary school teacher of Mikhailivska school of the I-III stages are revealed, namely the implementation of the «Talent of junior pupils» which is aimed at creation of a system of identification, selection and pedagogical support of gifted and talented pupils.

The stages, foreseen by the system of work with gifted pupils in primary schools are defined, namely: 1) diagnosis and identification of the individual characteristics of gifted children; 2) creation of gifted and talented data bank, providing each pupil with individual teacher-mentor; 3) individualization of learning on the basis of differentiation and personality-oriented approach; 4) project-technological activity of the teacher and pupil; 5) analysis, correction; 6) stimulation.

The peculiarities of the use of British experience of work with gifted and talented pupils in primary education are marked. In addition, the main tasks of the system of work with gifted children and composition tasks for the development of specific skills are defined.

It is defined that gifted children, on the one hand, are ordinary kids which are used to solve problems in a non-standard way. However, on the other hand, these people, endowed with specific psychological features that are the result and evidence of high level of their intellectual development at the expense of speed of thinking processes. Taking into account these peculiarities gifted students require a learner-centered approach.

The article is also focused on the fact that children in the process of work share their thoughts with adults, which allows the teacher to trace the level of ability development, the level of knowledge, skills and, if necessary, correct them. Perspectives for the implementation

of the British experience of work with gifted and talented pupils in primary school in the practice of primary school teachers of Mikhailivska school of the I-III stages are outlined, enriching and complementing its own system of identification and development of gifted primary school pupils.

Key words: *gifted children, ability, creativity, development, gifted and talented pupils.*

УДК 375.5.015.31 : 316.42

В. І. Кириченко

Інститут проблем виховання НАПН України

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті характеризуються теоретичні підходи до нагальної проблеми – формування просоціальної поведінки учнів сучасних загальноосвітніх навчальних закладів. Здійснено дефініційний аналіз поняття «просоціальна поведінка», окреслено найбільш поширені концепції, домінуючі підходи й погляди на вирішення цієї проблеми в зарубіжних і вітчизняних психолого-педагогічних джерелах. Зроблено висновок, що просоціальну поведінку слід розглядати як систему дій і вчинків особистості, зумовлену свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, умінням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливістю до ризикованих способів полісуб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації в різних видах соціально значущої діяльності.

Ключові слова: *просоціальна поведінка, формування просоціальної поведінки, учні, превентивне виховне середовище загальноосвітнього навчального закладу.*

Постановка проблеми. Тривала комплексна дія руйнівних соціальних факторів (реальні воєнні дії, вимушене переселення, стресова напруга, безробіття, нерівність доступу до якісних соціальних послуг, у тому числі й освітніх) поглиблюють суспільно-політичну кризу, породжують зневіру й агресію, девальвацію моральних та інтелектуальних цінностей, соціальну апатію, конфлікт між поколінням дорослих і дітей.

Система національного виховання постала перед гострими проблемами, що вимагають кардинального оновлення змісту, осучаснення формально-організаційних механізмів виховної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) і посилення орієнтації на вироблення смисложиттєвих ціннісних орієнтирів у дітей та учнівської молоді. Ми приєднуємося до позиції Л. Гриневич, яка наголошує, що «Нове українське виховання має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях – людської гідності, свободи, усвідомлення власної національної ідентичності та пошанування ідентичності інших. Під час зростання в школі дитина має вчитись усвідомлювати свої права та обов'язки, брати на себе відповідальність, виважено підходити до вирішення власних життєвих і суспільних проблем» [2].

Саме опора системи виховання на загальнолюдські цінності й соціально значущу мотивацію життєдіяльності має стати відповіддю на виклики сучасності, бо українське суспільство як ніколи потребує людей